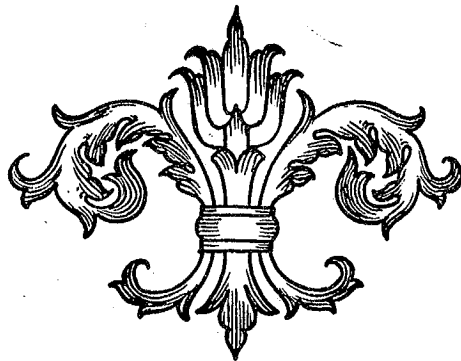

SVENSK
TEOLOGISK
KVARTALSKRIFT

HÄFTE 3, 1944

REDAKTION

G. AULÉN, STRÄNGNÄS, Y. BRILIOTH, VÄXJÖ,
R. BRING, LUND, A. FRIDRICHSEN, UPPSALA

LUND, C.W.K. GLEERUPS FÖRLAG

B. framhåller vidare att medan den filosofiska kunskapen blott har att göra med religionens fenomen, har den teologiska att göra »mit dem *in der Religion dargebotenen*». I den paragraf av dogmatiken, till vilken förf. hänvisar och där de principiella bestämningarna av förhållandet mellan religiös och teologisk kunskap återfinnas, har B. således mycket klart uttalat att den teologiska kunskapen är en teoretisk kunskap om den religiösa kunskapens innehåll, varför förf. icke här finner stöd för sin tes om motsägelsen hos B. Religiös och teologisk kunskap avgränsa sig ej från varandra genom innehållet utan genom förmedlingen, kunskapsarten. Det är ju enligt förf. B:s grundläggande uppfattning, och något annat har han ej heller gjort gällande i de av förf. anförda sammanhangen.

RUBEN JOSEFSON.

ANGLIKANSK TEOLOGI.

RAGNAR EKSTRÖM: *The Theology of Charles Gore. A Study in Modern Anglican Theology.* XII + 300 sid. C. W. K. Gleerups förlag, Lund 1944. Pris kr. 10:—.

Den skånske kyrkoherden Ragnar Ekström tillhör närmast den mångomtalade högkyrkliga väckelsen, ehuru han utgör ett prononcerat lutherskt inslag i densamma. Hans gradualavhandling tar upp den moderne engelske högkyrkomannen Charles Gore till granskning — och överraskande nog till mycket hårdhänt granskning. Gore, som avled 1932 i 80-årsåldern, blev den anglo-katolska riktningens ledande teolog genom sin stora produktion, samlad kring inkarnationens, kyrkans och nattvardens verkligheter, och framstod under 1900-talets andra och tredje årtionden såsom en av Englands främsta andliga ledare överhuvud. Han sökte förena arvet från traktarianism och äldre högkyrklighet med kritisk bibelsyn, naturvetenskaplig utvecklingslära och samtida filosofi. Den »katolicitet», som han ville åstadkomma, hade alltid sin spets riktad mot Rom och han avsåg icke någon underkastelse under romerska läroanspråk. Till allt detta fogade Gore en kristet socialistisk och radikal syn på samhällsproblemen. F. ö. kan här hänvisas till den dödsruna, som vid hans frånfälle publicerades i denna tidskrift (årg. 8, 1932, sid. 54—57), samt till recensionen av G. L. Prestige: *The Life of Charles Gore* (årg. 11, 1935, sid. 398—400).

Ekströms huvudtes är, att det »liberala» eller »rationalistiska» eller »filosofiska» elementet (terminologien växlar) segrar och inifrån upplöser det »ortodoxa» elementet hos Gore. Detta blir avhandlingens egentliga forskningsresultat. Inkarnationen vidgas enligt Ekström till att innebära en sorts allmän identitet mellan gudomligt och mänskligt (sid. 15 ff., 282 f.). Förnuftet får uppträda såsom domare över uppenbarelsen (t. ex. sid. 88—90). Kristus representerar icke något från det mänskliga arts-kilt gudomligt utan snarare det högsta mänskliga (t. ex. sid. 200 f.). Kyrkan realiserar det gudomliga i den mån den kyrkliga gemenskapen människor emellan kommer till stånd såsom någonting i sann mening naturligt (sid. 231). Den reala närvaron i nattvarden existerar blott i relation till kyrkans tro och är alltså härledd i förhållande till det gudomliga (= sant mänskliga) livets förhandenvaro i menigheten (sid. 265 ff.). — Detta är några av förf:s påståenden, vilka alla peka i samma riktning: i grunden gör Gore det mänskliga till gudomligt. Häri kan det »liberala» elementets seger sägas ligga. Det »ortodoxa» elementet hos Gore utgöres av vissa tendenser till att uppfatta det gudomliga såsom skilt från det mänskliga, uppenbarelsen såsom höjd över förnuftet, Kristus såsom ensam i mänskligheten gudomlig, kyrkan såsom i sina sakrament bärare av en annars i världen oåtkomlig nåd. Sådana »ortodoxa» tankegångar äro inkonsekvenser hos Gore.

Ofta lämnar Ekström goda stöd för sina satser och framför allt utvecklar han sin Goretolkning med stor systematisk klarhet, inre slutenhet i bevisföringen och konstruktiv förmåga. Med utförliga citat ur engelsk 1800-talsteologi, i vilken förf. förvärvat beläsenhet, understrykes det kraftigt, att en viss klyfta öppnar sig mellan den gamla traktarianska högkyrkligheten, t. ex. Pusey, å ena sidan och Gore å andra sidan samt att det bestämmande inflytandet på Gore kommer från den liberale Frederick Denison Maurice, vilken senare uppträder som en ledande gestalt i Ekströms bok: Gore förlorar sin självständighet till Maurice. Det är tydligt, att förf. väntade sig något annat, när han en gång tog upp Gore till studium. Först gradvis har den bistra verkligheten avslöjats för förf. och föranlett en besvikelse, som här och var i framställningen röjer sig, särskilt när förf. konstaterar, hur väl det »ortodoxa» elementet bevarats hos Thomas ab Aquino. (Den sistnämnde tycks just nu uppleva en tillfällig primavera i svensk teologi.) Ekströms syn på Gore innebär onekligen något nytt och är nog också i viss utsträckning signifikativ: anglikanismen, som hade en viss högkonjunktur på 1920-talet, håller teologiskt på att avklädas sin nimbus. Av de andra konfessionerna fram-

träder Rom ensam åter såsom den kyrka, med vars teologi det är mödan värt att föra en debatt.

Man kan diskutera två grundläggande begrepp i Ekströms framställning. *Ortodoxibegreppet*, som får utgöra normen för den principiella bedömningen av Gore, är oklart; något försök att fixera anglikansk tradition från 1500- och 1600-talen göres icke, utan förf. håller sig inom 1800-talet och tillgriper därutöver i förekommande fall en stereotyp jämförelse med thomistiska lärosatser. *Inkarnationsbegreppet* hos Gore, i viss mån det centrala begreppet i hans åskådning, tolkas ensidigt såsom en allmän enhet av Gud och värld med bortseende från sådana utsagor av Gore, i vilka Kristus, kyrkan, sakramenten te sig såsom en sammanhängande unik inkarnation i en icke-gudomlig värld. Det är lämpligt att i tur och ordning granska dessa bägge diskutabla punkter i Ekströms avhandling.

Först orthodoxibegreppet. I sin inledning ställer förf. upp det såsom en uppgift att sätta Gore's teologi i relation först till traktarianismen, därefter till »ett mycket allmänt anglikanskt orthodoxibegrepp» (a very general Anglican notion of orthodoxy) samt sist till den romerska katholicismen (sid. 11 f.). På *en* punkt visar förf. klart, att Gore i liberal riktning avviker från traktarianismen (Pusey): dopläran (sid. 27 ff. och 259 ff.). Annars blir det mest Thomas, som får ge relief åt Gore: till utförlig analys upptages Thomas 14 gånger, förutom alla smärre omnämnanden, och i samtliga fall konstateras differens mellan Gore och Thomas. Det »allmänna anglikanska orthodoxibegreppet» fixeras däremot icke alls. Icke en enda engelsk teolog från 1500- eller 1600-talet blir på något ställe i avhandlingen föremål för referat rörande någon läropunkt. Från 1700-talet tas Butler upp i sammanhang med en diskussion om analogitanken, där Gore är påverkad av Butler. Men Ekström fastslår blott, att Butlers analogibegrepp är olikt det thomistiska (sid. 59 f., jfr sid. 143). Några försök att i allmänna drag teckna anglikanismen företar förf. ej.

Härigenom kommer det lätt rationalistiska draget hos Gore i en oriktig dager (sid. 236, jfr sid. 13). En måttlig rationalism är nämligen utmärkande för hela den anglikanska traditionen alltsedan de stora teologiska auktorerna från 1500-talets slut och 1600-talets början. Man kan se det t. ex. på Richard Hooker's kritik mot Luthers nattvardslära och mot den romerska transubstantiationsteorien, liksom på den förståndigt vaga närvarolära, som av Hooker sättes upp emot dessa

tvenne; en liknande hållning intages f. ö. av Lancelot Andrewes.¹ Efter som Ekström icke uppehåller kontakt med dessa gamla anglikanska lärofäder under sitt studium av Gore, blir han benägen att betrakta *alla* rationalistiska inslag hos Gore såsom rent moderna företeelser, avvikande från äldre tradition och härrörande från Gore's anknytning till 1800-talets tänkande inom filosofi och naturvetenskap. En viss humanism och rationalism är tvärtom på sätt och vis »ortodox» i Englands kyrka.²

Den för Gore's etik centrala tanken på självupppoffringen behandlas också en smula snävt av Ekström, som häri ser en glidning i moralistisk riktning: Kristi offer blir endast en förebild för det mänskliga självoffrandet, av Gore kallat »our reasonable service» (sid. 200 f., not 43). Denna engelska ordsammanställning är emellertid icke skapad av Gore utan — trots frånvaron av citationstecken och hänvisningar på detta ställe hos Gore — den engelska bibelöversättningens återgivande av Rom. 12: 1, Pauli tal om de kristnas frambärande av sina kroppar såsom en λογική λατρεία. Det är säreget för det anglikanska nattvardsritualet, att formler från detta bibelställe där intaga en central plats, kort efter instiftelseorden.³ Redan i den första bönboken 1549 fick självframbärandet sin plats i den engelska liturgien på denna punkt och har därifrån delvis bestämt det anglikanska tänkandet över nattvardens innebörd.⁴ När Ekström behandlar nattvardsoffret hos Gore (sid. 277—281, om självframbärandet särskilt sid. 278) utan att vidröra denna långa traditionskedja genom hela den anglikanska kyrkans historia, så går han smått tillrättavisande fram emot Gore för en läropunkt, där denne är i gott anglikanskt — »ortodoxt» — sällskap.

Nattvardsoffret sammanbindes hos Gore med föreställningen om Kristus såsom den himmelske översteprästen, som alltfört offerar sig själv

¹ Jfr den teologiska dokumentsamlingen »Anglicanism. The Thought and Practice of the Church of England, Illustrated from the Religious Literature of the Seventeenth Century», ed. by Paul Elmer More and Frank Leslie Cross, London 1935, sid. 463 ff.

² Termen »ortodoxi» torde överhuvud vara en aning främmande för anglikansk högkyrklighet; Gore använder den icke ofta. Det är icke bekännelseskriterier och teoretiska läroformuleringar, som äro normerande, utan snarare den ordning för gudstjänster och vigningar, som rymmes i The Book of Common Prayer.

³ Se Gore: The Epistle to the Romans II, London 1900, sid. 97—101. Jfr The Book of Common Prayer with the Additions and Deviations Proposed in 1928, sid. 367 och 386.

⁴ Jfr Yngve Brilioth: Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv, Stockholm 1926, sid. 328—332.

på det himmelska altaret inför Gud (sid. 279 ff.). Ekström noterar lapidariskt: »Läran om det himmelska offret är okänd för thomismen» (sid. 281). En undersökning skulle troligen ge vid handen, att denna lära däremot icke är okänd för den äldre anglikanismen, vilket förefaller väsentligare. Jeremy Taylor redogör sålunda utförligt för Kristi fortsatta offer i himmelen.⁵ Via den eukaristiska hymndiktningen har samma tanke dessutom på ett mera oteologiskt sätt infogats i den anglikanska nattvardsfromheten.⁶ — I detta sammanhang kan påpekas, att Gore själv stöder sin lära om det himmelska offret på ett ställe hos Ireneus.⁷ Sådana direkta anknytningar till fornkyrkliga författare kunde ge anledning till principiella betraktelser över problemet, vad normen för rätt lära är i engelsk högkyrklighet, men Ekström finner ingen orsak till dylikt, icke heller när han konstaterar vissa beröringspunkter mellan Gore och Justinus (sid. 32 f.) eller mellan Gore och Cyprianus (sid. 247). Annars är ju faktiskt fornkyrkan normerande för Gore, däremot icke Thomas ab Aquino. Det blir i Ekströms framställning ingen analys vare sig av den fornkyrkliga eller den gammalanglikanska, karolinska linjen hos Gore.⁸ Mycken kritik för »liberalism», som förf. riktar mot Gore, drabbar i själva verket hela den anglikanska traditionen. — Detta om ortodoxibegreppet.

Därnäst inkarnationsbegreppet. Gore lär jungfrufödelsen och Kristi kroppsliga uppståndelse i bokstavlig och enkel mening. När han skall förklara, att dessa under i Kristi liv äro naturliga, argumenterar han så: eftersom Kristus är den Inkarnerade, »a new nature», sakna vi jämförelsepunkter i den övriga naturen; vi kunna icke vänta annat än »new phenomena», avvikelser från annars brukliga förlopp — dessa avvikelser äro »under» för oss men »natur» för Kristus.⁹ Ekström förklarar väl kortfattat, att Gore accepterar undren på rationella grunder (sid. 84). Bakom det rationella resonemanget hos Gore står dock *Kristustron*, vilande på kyrkans och skriftens blotta auktoritet. Kristus är själva kärnan i uppenbarelsen, som kyrkan har att framföra och som människorna ha

⁵ Anglicanism, sid. 495.

⁶ Brilioth 1926, sid. 350.

⁷ The Body of Christ, London 1901, sid. 186.

⁸ Däremot överbetonas ibland inflytandet från Maurice, t. ex. Ekström, sid. 172, 222 f., 232.

⁹ The Incarnation of the Son of God, London 1891, sid. 47—49. Jfr The New Theology and the Old Religion, London 1908, sid. 115—130.

att i barnslig tro mottaga.¹⁰ Ekström hävdar ivrigt, att inkarnationen enligt Gore har den allmänna innebörden, att världen som helhet är en gudomlig inkarnation, men förekomsten av en sådan terminologi hos Gore bevisas icke (sid. 15 f.). Häremot stå också de tallösa ställen i Gore's skrifter, där Kristus framställs som den ende inkarnerade, nu verkande i sin kyrka, som är »inkarnationens förlängning» och orten för uppenbarelse och gudomligt liv (sid. 224, 230, 94).¹¹ I ljuset av det påstådda allmänna inkarnationsbegreppet upplöser Ekström konsekvent och skickligt dylika ställen.

En total upplösning visar sig dock icke möjlig. När Ekström kommer in på Gore's Kristustro måste han tala om en »vändning» (a turn) i Gore's åskådning, en inkonsekvens i liberalismen (sid. 176 ff.). Då har Ekström emellertid, utan tillbörligt hänsynstagande till det kristocentriska draget, redan hundratalet sidor tidigare avgjort problemet reason—revelation så, att uppenbarelsen underordnas förnuftet (sid. 69—91). Vidare har Gore's etik behandlats i samband med värde läran utan ett påpekande av t. ex. nattvardens eller överhuvud kyrkans nyfödande verk (sid. 106 ff.). Bokens båda sista kapitel — kap. IV om Kristus (sid. 174 ff.) och kap. V om kyrkan och sakramenten (sid. 224 ff.) — vidhängas framställningen, sedan alla viktiga teologiska problem fått sitt svar, sitt liberala svar. Det vore snarare befogat att *björja* en utredning utav Gore's teologi med ett framläggande av hans kristologi, kyrkosyn och nattvardslära, varefter de övriga frågorna kunde betraktas i ljuset utav den grundsyn, som så framkomme. Det liberala draget bleve då icke så överbetonat som hos Ekström.

Om det allmänna, s. a. s. upplösta inkarnationsbegreppet utgör grundvalen för Ekströms tes, att det liberala elementet helt besestrar det ortodoxa elementet hos Gore, så skärpes denna tes ytterligare genom det oupphörliga jämförandet med Thomas ab Aquino och genom förf:s bristande intresse för äldre anglikansk tradition, i vilken en viss liberal attityd ingår såsom högst renlärig. Allt samverkar till att stegra intrycket utav det ortodoxa elementets undergång i Gore's tänkande.

Ekström har klart och med skärpa visat, att det liberala draget hos Gore är ytterligt starkt. Det torde vara ett bestående forskningsresultat. Men såsom av ovanstående betraktelser framgår, måste man fastslå en

¹⁰ The Incarnation of the Son of God, sid. 120 samt The Holy Spirit and the Church (The Reconstruction of Belief III), London 1924, sid. 179.

¹¹ Se t. ex. The Incarnation of the Son of God, sid. 51 f. och The New Theology and the Old Religion, sid. 84—87, 107 f.

viss överbetoning av Ekströms huvudsynpunkt såsom en brist i framställningen. I gengäld har denna avhandling så många andra förtjänster, att man dock stannar i tacksamhet mot författaren för den insats, han gjort. Ekströms doktorsavhandling är det första svenska systematiska bidraget till belysning utav den anglikanska teologien. Den är skriven med klarhet och icke utan djärvhet. Svåra problem skjutas icke åt sidan utan upptagas dristigt till behandling, och förf. vill oavbrutet ge en principiell bedömning av sitt material, icke enbart referera. På det viset kastar sig förf. in i mycket svåra principiellt teologiska uppgifter, som han hade kunnat vika undan ifrån, och ger genom sin oförvägenhet hugg på sig men åstadkommer dock en verklig *uppgörelse* med Gore, som annars hade uteblivit. Sådana uppgörelser visa sig ofta mycket fruktbarande för den efterföljande teologiska debatten.

GUSTAF WINGREN.

PAUL BÜHLER: *Die Anfechtung bei Martin Luther. Theologische Dissertationen 3. VII + 231 sid. Zwingli-Verlag, Zürich 1942. Pris Schw. Fr. 8: —.*

Anfäktelsen har hos Luther den innebörden, att den kristna människan gripes av tvivel på Guds nåd och i stället fruktar Guds dom. Man har ofta frågat, om Luthers själsliga konstitution var så beskaffad, att den predisponerade honom för ångesttillstånd. Schweizaren Paul Bühler är i sin för en tid sedan utgivna monografi om anfäktelsen hos Luther benägen att — ehuru med tvekan — bejaka denna fråga, samtidigt som han fastslår, att en grundlig psykologisk resp. psykiatrisk undersökning av Luther ännu saknas (sid. 31 ff.). Själv har Luther omvittnat, att han kände sig praktiskt taget ensam i kyrkohistorien med sina anfäktelser och icke fick någon vägledning, vilken kristen — utombiblisk — författare han än läste. De enda, som synas ha erfarit något tillnärmelsevis beslätat inför Gud och som Luther i detta sammanhang kan uttala sig tacksamt om, äro Gerson, Tauler och Staupitz (sid. 152—168). Detta tycks ju tala för att det är Luther, som själsligt är en särling.

Å andra sidan är det anfäktelsen, som hjälper Luther att *objektivt förstå Bibeln*. Han kunde ju på punkt efter punkt konstatera, att alla dessa teologiska fäder, som icke någonsin talade om anfäktelsen, icke heller kunde utlägga Bibeln: Abraham inför Guds befallning att offra Isak, Jakob i kampen mot Gud vid Jabboks vad, den kananeiska kvinnan